

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 április Tanulmány

Fleck Zoltán: A jövő alkotmányozása elé

Magyarország alaptörvényéről mint alkotmányról nem lehet beszélni. Megalkotásának körülményei, tartalma és későbbi politikai felhasználása kizárja, hogy egy politikai közösség alkotmányának rendeltetését betöltse. Csak a megszabadulás mikéntjén lehet gondolkodni. Ez viszont számos bizonytalansággal, elsősorban politikai kiszámíthatatlansággal övezett kérdés, felvetése is politika közeli nyelvezetet igényel. A változások megindulásához szükséges beszéd láthatólag létezik, de többnyire és szükségszerűen megreked a meghaladás politikai, jogtechnikai nehézségeinél. Egy tartalminak tűnő elemet lehet felfedezni a jövőbeli valódi alkotmányozásról szóló beszédben, de ez valójában processzuális természetű. A helyesen hangsúlyozott társadalmi kiegyezés, a konszenzuális jelleg ugyanis nem mond semmit egy lehetséges alkotmány tartalmi elemeiről. Pusztán az alkotmányozás leglényegesebb eljárási kelléke, olyan persze, amely számos tartalmi következménnyel is jár.

Alkotmányról, alkotmányozásról, kiegyezésről, a magyar politikai közösség jövőjéről azonban nem lehet pusztán eljárási értelemben beszélni, erős tartalmi víziókra is szükség van, amelyek a folyamat egészét befolyásolják. Tartalmi elemnek gondolom azt az előzetes kérdést, hogy milyen legyen az alkotmány megközelítése, legyen-e jövőképe, megfogalmazzon-e valami olyasmit, ami a jelen állapotait meghaladni törekszik. Ma egy demokratikus alkotmányozás nem indulhat ki a meglévő intézmények és eredmények védelméből, hiszen gyökeres átalakításokat kell elvégezni a közbizalmi alapokban. A visszaállítás, az úgynevezett 89-es alkotmány restaurációja egyre kevésbé látszik elégségesnek még két további szempontból. Egyrészt minden történelmi jelentősége mellett a rendszerváltás alkotmánya kimúlt, és ebben maga is felelős. Egy erős, társadalmi támogatottsággal és megfelelő garanciákkal rendelkező alkotmányt nem lehet ilyen akadálytalanul felszámolni. Megalkotói, működtetői és demokrata hívei még ma sem rendelkeznek elegendő önreflexióval ahhoz, hogy leltárt készítsenek a bukáshoz vezető súlyos hibákról, még ma is hisznek egy alkotmányos kultúrában, ahova vissza lehet térni. Csakhogy az alkotmányos kultúrát, ha azon azt értjük, hogy a társadalom jelentős része számára releváns értékek és magatartásmódok származnak belőle, a rendszerváltás alkotmányának nem sikerült megerősítenie. Másrészt a jövőbeli alkotmányozási folyamatnak és aztán magának az alkotmánynak is mobilizációs erővel, használható inspirációs potenciállal kell rendelkeznie. Nem csak azt kell megakadályoznia jogállami garanciákkal, hogy ellenfelei könnyedén felszámolják, hanem biztosítani kell, hogy elégséges társadalmi támogatottsággal rendelkezzen nehéz időkben is. Ez nem technikai kérdés. Ez az esszé arról szól, hogy akkor mi.

Bagi Zsolt Petri Mizantróp-fordítása kapcsán a rendszerváltás utáni értelmiségi szerepekről írva kárhoztatja az ígéret politikai nyelvének eltűnését, a lemondást a társadalmi jobbítás gondolatáról.¹ A rendszerváltás „forradalmárai”, a szó eredeti jelentését felszámolva a kezdetektől defenzív logikát működtettek, az eredményeket igyekeztek védelmezni. Egyre világosabbá vált, hogy ez egyenértékű volt a barbárság előtti kapitulációval. A rendszerváltás értelmisége lemondott arról, hogy demokratikus közösséggé fejlessze a társadalmat, hogy a Bildung eredeti eszméjének jegyében emancipációs folyamatokat segítsen elő, és ezzel

teremtse meg a forradalmi átalakulás stabilitását. Ezzel kiszolgáltatta, védtelenné tette a rendszerváltás alkotmányát, és engedte, hogy groteszk jelentést adjanak a forradalomnak.

A Bildung gondolatát persze számos okból lehet elutasítani, nemcsak az atavisztikus és zavaros nacionalista ideológia, az önkritikára képtelen történelemszemlélet, az etnocentrikus kultúrfölszárnyozás, hanem a modernizációval szemben megfogalmazott tájékozott kritika is alapjául szolgálhat.² Sok demokratának is nehéz elfogadni, hogy a mai hazai állapot nem valamely gonosz összeesküvés vagy politikai gyengeelméjűség következménye, hanem nagyrészt a magyar társadalom terméke. Ha sikerül túljutni rajta, az is ugyanennek a társadalomnak a teljesítménye lesz, de ez ma még egyáltalán nem látszik könnyű menetnek. Az értékzavarokkal, előítéletekkel kapcsolatos szociológiai vizsgálatok sem képesek meggyőzni sokakat, hogy az eszement diktatúraépítés megszilárdulása valós lehetőség. Ezzel szemben én azt állítom, hogy az alkotmánynak, sőt az alkotmányozásnak is a politikai közösség kialakítását, megerősítését, a demokratikus érzelmek elsajátítását, vagyis a tanulást kell szolgálnia.

Nehezíti a helyzetet, hogy a demokrácia körül általános rossz közérzet uralkodik, és ezt nem a gazdasági válság okozta, legfeljebb felgyorsította a folyamatokat. Miközben a modern parlamentarizmus határozott megújításra szorul, egyes államok, elsősorban a frissen demokratizálódottak hajlamosak az intézményi visszalépésekre. Miközben az Európai Unióban éppen a közös értékeken felépülő intézményrendszer és gyakorlat újragondolása folyik, a tagállamok egyike felszámolja azokat az alapokat, amelyek a csatlakozás feltételei voltak. E tágabb környezetet, a modern demokrácia globális átalakulási folyamatát és az ezzel járó feszültségeket nem hagyhatják figyelmen kívül a hazai alkotmányozás és új demokratikus forradalom alakítói sem. Ismét igaza látszik lenni azoknak, akik a demokratikus jogállamot nem valamely természetes állapotnak tekintik, hanem olyan célnak, amely komoly és összetett erőfeszítéseket igényel. Az a különleges helyzet, amely a kommunizmus összeomlásakor a magyar társadalom rendelkezésére is állt, nem jön el többé, egy jócskán megváltozott környezetben, sok csalódás után kell nekifogni, szinte előlről. A demokratizálódás, illetve a demokratikus stabilitás folyamatai emberi, társadalmi teljesítmények, ezért változó kimenetelűek. Egyre világosabb, hogy a többségi elven működő intézmények hatékonyabb korlátozása szükséges, ehhez újra kell gondolni az állampolgári aktivitás formáit. Egyre világosabb az is, hogy a globalizáció átírta az állam és polgára közötti kapcsolatokat, ami nemcsak a szuverenitás illúziójának gyengülésével, hanem az állampolgári csoportok aktivitásának erősítésével is járhat. Ma már a magyar választó is tudhatja, hogy a választás elégtelen intézmény a politikai hatalom ellenőrzésére, a többség zsarnoksága mindennapi tapasztalat. A racionális választó eleve dőre feltételezés volt, de a számon kérhető hatalom mégsem lehetetlen új demokratikus formák megerősítésével, a civil összefogás és a nyilvánosság tereinek biztosításával, az érdekérvényesítés csatornáinak védelmével.³ A hagyományos parlamentáris demokrácia átalakulási folyamatai megkezdődtek, legalábbis napirenden vannak, ahogy az Európai Unió intézményi átalakítása is. A posztkommunista államok demokráciadeficitje azért tragikus, mert a megújulás éppen a jogállami értékeknek elkötelezett társadalom aktivitására épül, azt feltételezi. Magyarországon látszik leginkább, hogy a kihívásra a politikai elit az ellenkező irányú válaszokat adott, a hagyományos parlamenti többség jogállami korlátainak teljes felszámolásával. A nem többségi elven működő eljárások és intézmények lényegében eltűntek, átformálódtak, meggyengültek. Ha Magyarország valamikor vissza akar térni a modern demokráciák rögzös útjára, akkor olyan társadalmi feltételeket kell teremtenie, amelyek között esélyessé válhat a jogállami értékeknek elkötelezett állampolgári közösség létrejötte. Ez az alapja, feltétele ugyanis a demokrácia globális válságából való kilépésnek.

Stephen Holmes a Putyin választási győzelme utáni orosz helyzettel kapcsolatban azt írja, hogy a demokrácia lényege a remény megmaradása a változtatásra, egy jobb alternatíva

kipróbálására, még ha utóbb abban is csalódnunk kényszerülünk. A magyar helyzetet ismerve hozzátehetjük, hogy ez a remény nem a kormányzó erők lecserélésére korlátozódik. Egy jobb társadalmi állapot elérését kell megcélozni, és ez az alkotmánytól is függ. Ebben az értelemben egy állam alkotmánya a szebb jövő ígérete.

Miért fontos az alkotmány tartalma? Van-e köze a társadalom fejlődéséhez, ad-e irányt, meghatározza-e a szebb jövő megvalósulási esélyeit? Vagy csak jogi, politikai formába önti, kifejezi és stabilizálni próbálja a tényleges hatalmi helyzetet? A sikeres forradalmak utáni alkotmányozásban többnyire ez a jóváhagyó, legitimáló, megerősítő szándék dominál.⁴ Csakhogy a rendszerváltás ebben a társadalmi értelemben nem volt forradalmi, így a megalkotott intézmények stabilizálási igénye nem támaszkodott határozott társadalmi támogatottságra. A kommunista alkotmányok hagyományával szembehelyezkedve nem vázolt fel jövőt, lemondott az aspirációkról, védelmezni óhajtotta az elért eredményeket, amelyekhez nem volt sok köze a társadalomnak. Így sem forradalmi büszkeség, sem motiváló jövőkép nem származott az alkotmányból a közösség számára. Ezt az állapotot az alaptörvény azzal számolta fel, hogy a múltat ajánlja, olyan magatartási mintákat, értékeket, amelyek összeegyeztethetetlenek egy demokratikus közösség igényeivel, és amelyek kizárják az emancipációs folyamatokat. Elvileg éppen az alaptörvény bornírtsága teheti egyértelművé a jelenlegi társadalmi állapot meghaladásának szükségességét, egy jobb társadalom vízióját és ennek alkotmányba fogalmazását. Az alaptörvény azt igyekszik megfogalmazni, hogy milyenek vagyunk. Jócskán ad okot önkritikára, ezért nem könnyű annak belátása, hogy a szöveg és a mögötte álló hatalom kifejez valamit az ország állapotából. Még ha nem kapott is felhatalmazást ilyen alkotmányozásra politikai értelemben, társadalmi értelemben sok szempontból érvényes valóságkép.

Meghaladása csak úgy lehetséges, ha a jövő alkotmánya valóban a jövő alkotmánya lesz, a meglévő társadalmi állapot meghaladását, egy jobb társadalom képét megelőlegező alkotmány. A politikai közösség aspirációira épülő és nem pusztán a meglévőt védelmező konstituáló erő. Amely nemcsak intézményeket konstituál, hanem társadalmi motivációkat is. A milyenek vagyunk logikája helyett a milyenek akarunk lenni alkotmányára lenne szükség. Minden bizonnyal a torz nemzeti önkép akadályozza, hogy az alkotmányozó felismerje ezt a szükségletet, ezért egy ilyen vállalás bátorságot igényel.

Könnyíti ugyanakkor a helyzetet, hogy egy jövőorientált alkotmányozás a jelenbeli való elégedetlenségre, kényelmetlenségérzetre épülhet. A jobb jövőben való hitet egy új alkotmány megalkotására kell fókuszálni. Annál is inkább, mert önmagában a választási győzelem a többség számára nem fogja elhozni a rossz helyzettől való megszabadulás élményét. De legalább a reményt visszaadhatja, ha a jövőt egy szilárd alkotmány fogalmazza meg. A perifériára szorulás vagy válságos időszakok szülik azokat az alkotmányokat, amelyek a jövő ígéretére épülnek, és többnyire konfliktusokat okozó szociális jellegű jogosultságokat fogalmaznak meg. Kétségtelen, hogy az erős alkotmánybírói felhatalmazás és a jogkiterjesztő értelmezés, a bírói gyakorlat politizálásához és a szerzett jogok reformjának nehézségeihez vezethet. De ezen már nagyrészt túl vagyunk, ezek a jogosultságok már leépültek, valamit újra lehet építeni. Kisebb veszély rejlik az ígéretekben csalódás következményeiben, mint az apatikus, reményvesztett, a jövőről lemondó közösségben.

Ha jól fogalmazzák meg, mert persze ezt is lehet dilettáns módon csinálni, akkor egy jövőorientált alkotmány az intézményeken kívüli szférákban is érvényesülő elkötelezettségeket hozhat létre az alkotmány értékei iránt, erősítheti az alkotmányos kultúrát és a változások iránti elkötelezettséget. Egy ilyen aktív társadalmi támogatás, egy integráló közös alap nélkülözhetetlen a demokratikus jogállam stabilizálásához. Ha legitim módon készülő jó alkotmányos szöveg áll a jövő magyar demokratikus átalakulásának középpontjában, akkor a

jelen „lemaradása”, a valóság és a jogi aspirációk közötti szakadék motiváló erőként működhet az állam és az állampolgárok kapcsolatában. Erre persze akkor van esély, ha a politikai élet egésze elkötelezett a közös jobb jövő lényeges elemei iránt. Annál kisebb az esély a sikerre és ezzel a demokratikus alkotmány túlélésére, minél kevésbé működik a jövőorientáltság militáns, terjeszkedő, az állami szférán túllépő jellege. Önmagában az intézményi garanciák nem biztosítják a túlélést.

Egy aspirációkra, pozitív jövőképre épülő alkotmányozás előnye, hogy képes életben tartani a társadalmi változások motiváló erejét, nem marad halott szimbólum, hanem progresszív ereje, emancipatórikus hatása, mozgósító potenciálja van. Társadalmi csoportok képesek segítségével újrafogalmazni identitásukat és kialakítani elismerésüket, jogosultságok, újabb igények épülhetnek rájuk, amelyek életet lehelnek a meggyalázott és kihasznált civil társadalomba. Ha a civil aktivitás pártkatonák eszköze marad, a társadalom nagy része újra passzivitásba menekül, akkor az állam marad a várakozások középpontjában, és a csalódás súlyosabb következményekkel jár. Az állami elit permanens bürokratikus reformkényszer alá kerül, amelyet pusztán voluntarizmussal fog kezelni, a jogalkotás pótcselekvéssé válik. Ezt a logikát ismerjük, erre vannak rutinok. Tehát a rosszul megfogalmazott ígéret végén az alkotmányos rendszert, a jogállam presztízsét veszélyeztetik, és ismét csődbe viszik a folyamatot. Van tehát kockázata a jövőorientált, egy jobb jövőt ígérő alkotmánynak. A radikális társadalmi egyenlőtlenségek vagy a polgári létből való tömeges kiesés nem kedvező feltétel a jogosultságok iránti elkötelezettség növelésének. De az aspirációkat lehet reálistan, mozgósító jelleggel megfogalmazni, hogy a társadalmi képzeteket megváltoztassa, módosítsa, a fejlett alkotmányos jogállamok felé terelje. Kritikusai szerint a 20. század közepének jogosultsági forradalma üres ígéret halmaza volt, mert a jogok önmagukban nem jelentettek igazi társadalmi változást. Viszont átalakították a referenciapontokat, kiegészítették a társadalmi küzdelmek eszköztárát, megerősítették a jogosultságokra hivatkozó nyelvezetet és érvekészletet, lehetővé tették, hogy egyének, társadalmi csoportok jogállami intézményeket vegyenek igénybe helyzetük javítása vagy státusuk védelme érdekében. Ezekkel a sikerhez lassan vezető eszközökkel megerősödött a jogosultságok mozgósító potenciálja, mindennapivá váltak a jogosultsági érvek. Vagyis megteremtődött a jogállami intézmények és érvek használatának profanizálódása, lejött a földre az alkotmányos ígéret, és onnan már nem lehet többé elvitatni.

Ha nem forradalmi hevület és vér miatt válik fontossá egy alkotmány, akkor mindennapi használhatósága teheti azzá.

Jegyzetek

1 Bagi Zsolt: Az embergyűlölő és a társasági ember: a magyar posztmodern karakterei. Helyi arcok, egyetemes tekintetek. *Facies localis universi*, Műút könyvek, Miskolc, 2012. 31–49.

2 Ez utóbbira példa a sok tekintetben elgondolkodtató írás Farkas Attila Mártontól: Szittyá nacionalizmus vs. birodalmi progresszivismus, *Replika* 75. 2011/2. 169–199.

3 Stephen Holmes: Goodbye future?, *Eurozine*, 2012. 11. 21.

4 Mauricio García-Villegas: Law as hope. Constitutions, courts and social change in Latin America, *Eurozine*, 2004. 02. 25.

[Tetszik](#)

45 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Fleck Zoltán: Fejezetek a jogállam gyengeségeiből** Fleck Zoltán Fejezetek a jogállam gyengeségeiből A közhatalmi tehetetlenségek...
2. **„A populizmus nagyon nagy úr” – Bócz Endre, Fleck Zoltán és Hack Péter a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András, hozzászólók Sziklai János, Avarkeszi Dezső és Schiffer János** – Önök szerint beszélhetünk-e még Magyarországon független bíraskodásról, az igazságszolgáltatás...
3. **A választás tétje – Lendvai Ildikó, Mesterházy Attila és Kiss Péter a Fapados Szalonban – Moderátor Pikó András, hozzászólók Bauer Tamás, Domány András, Horn Miklós, Fleck Zoltán, Molnár György, Bojár Gábor, Agárdi Péter és Vitányi Iván** – Baloldaliak, liberálisok számára ma nagy kérdés, hogy miért is...
4. **Niedermüller Péter: A jövő társadalma?** Az elmúlt másfél évben számos cikk, publicisztikai írás, elemző tanulmány...
5. **Vásárhelyi Mária: Médiafronton a jövő elkezdődött** Ha a 2010-ben hatalomra kerülő Fidesz-kormány valószínűsíthető médiapolitikáját és az...

Cimkék: [Fleck Zoltán](#)